

Велибор ЦОМИЋ*

АРХИВСКА ГРАЂА МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ И КОНТЕКСТ ЗАКОНА О АРХИВСКОЈ ДЈЕЛАТНОСТИ

Сажетак: Цркве и вјерске заједнице спадају у ред највећих стваралаца и има-
лаца архивске грађе у Црној Гори. Архивска грађа цркава и вјерских заједница је
од изузетног интереса не само за црквену историју у Црној Гори, него и за исто-
рију Васељенске Цркве Христове, као и културу и историју Црне Горе и овог дије-
ла Европе. Знатан дио црквене архивске грађе се након послеријатног незакони-
тог одузимања и даље налази у појединим државним архивским установама у Цр-
ној Гори.

Приликом доношења три закона – о архивској, библиотечкој и музејској дјелат-
ности није посвећена адекватна пажња како би се заштитила архивска грађа, би-
блиотеке и музеји цркава и вјерских заједница.

Доношење *Закона о архивској дјелатности* у Црној Гори је представљало иде-
алну прилику да се прекине са неоснованим оптужбама на рачун цркава и вјерских
заједница, а првенствено Митрополије црногорско-приморске, и да се кроз струч-
ни дијалог дође до најбољих рјешења.

Архивска грађа Митрополије црногорско-приморске се не налази
само у Цетињском манастиру као вишевијековном сједишту црногор-
ских митрополита. Она је, у мањем или већем обиму, сачувана и у ско-
ро свим парохијским, црквено-општинским и манастирским архивама
које се налазе у саставу Митрополије црногорско-приморске и осталих
православних епархија у Црној Гори. Знатан дио црквене архивске гра-
ђе се након послеријатног незаконитог одузимања и даље налази у по-
јединим државним архивским установама у Црној Гори.

* Протојереј др Велибор Цомић, Митрополија црногорско-приморска, Цетиње

Нацрт закона о архивској дјелатности, који је припремило Министарство културе, спорта и медија, усвојила је Влада Црне Горе 1. октобра 2010. године и то заједно са *Нацртима закона о библиотечкој и музејској дјелатности*. У области културе до сада није постојала пракса да се одједном објављују три важна нацрта закона, те да се организује јединствена јавна расправа и округли сто за сва три предложена нацрта закона. Такав приступ овој веома важној проблематици није добар управо због тога што у значајној мјери скраћује вријеме и онемогућава нијансирано конкретизовање примједба на предложене законске текстове и угрожава сагледавање проблема из више различитих углова.

Ако се погледа цјелокупна законодавна иницијатива (недавно је усвојен *Закон о култури, Менаџмент план о историјском језиру Цетиња*, а у том моменту су се у процедури налазила четири закона – о културним добрима, архивској, музејској и библиотечкој дјелатности), брзина рада и више него скромни потенцијали Министарства културе, спорта и медија у стручном погледу, онда то свакако, и поред најбоље воље, упућује на дубље размишљање и иницира бројна питања.

Закон о архивској дјелатности. Уколико се посматра са становишта Митрополије црногорско-приморске као духовне и правне институције, карактерише читав низ нејасноћа и непрецизности, а посебно лоших и невизионарских рјешења још од верзије његовог *Нацрта* која се нашла у јавној расправи.

Прије свега, ваља истаћи да је православна Митрополија црногорско-приморска са својим управама манастира, црквеним општинама и парохијама до почетка XX вијека један од највећих, а вјероватно и највећи стваралац и ималац архивске грађе, која је од изузетног интереса не само за црквену историју у Црној Гори, него и за историју Васељенске Цркве Христове, као и културу и историју Црне Горе и овог дијела Европе. Судаћи по нормативном дијелу *Нацрта закона*, лако се закључује да су његови творци ту веома важну чињеницу случајно или намјерно превидјели, а она се, на готово идентичан начин, односи и на Римокатоличку цркву и Исламску вјерску заједницу Црне Горе. Отуда је та велика и веома значајна историјска грађа која се вјековима, поред свих мијена и промјена, брижљиво чува од генерација и генерација свештеника и вјерских службеника односних цркава и вјерских заједница којима припада, поменута у члану 31 *Закона* као дио тзв. *специјалних архива* који, поред осталих, може бити и архив вјерских заједница и коме

је оснивач црква или вјерска заједница. Такав приступ је недопустив од стране државе за тако важну историјску грађу цркава и вјерских заједница у Црној Гори.

Није ништа ново ни непознато да држава има право да препозна дио јавног интереса у архивским фондовима цркава и вјерских заједница, али само у оној мјери у којој се не нарушава уставно начело одвојености цркава и вјерских заједница од државе и други важећи прописи. И док је, са једне стране, евидентна амбиција појединих државних структура да кроз различите механизме успоставе надзор, па зашто не рећи, и одређена својинска овлашћења над архивском грађом цркава и вјерских заједница и других приватно-правних субјеката дотле се, са друге стране, уочава тотална неспремност државе да, попут државног архива, на различите начине прије свега помогне у очувању и научној обради тог великог покретног културног блага које јесте у својини цркава и вјерских заједница, али које се налази у Црној Гори.

Уочљива је интенција да се кроз Закон имаоцима и ствараоцима црквене архивске грађе само намећу обавезе, али се не одређују права (на финансијску и другу помоћ) која су потпуно природна када је јавни интерес у оваквим случајевима у питању.

Појмовне категорије Закона, на жалост, у потпуности прате дух тог Закона који црквену грађу не третира на начин који је достојан њеног значаја и вриједности. Отуда се не зна да ли и архивска грађа цркава и вјерских заједница потпада под категорију архивске грађе ако је чланом 6 Закона предвиђено да је „архивска грађа изворни и/или репродуковани документарни материјал од трајног значаја за науку, културу, правно-доказне и друге потребе физичких и правних лица, настао у раду правних и физичких лица, органа и организација, без обзира на вријеме, мјесто и облик настанка и медијум на којем је записан”. То се није могло закључити ни из члана 8 *Нацрта закона* у коме је било предвиђено да „архивска и регистратурска грађа настала дјеловањем правног или физичког лица чини цјелину (архивски фонд) и у начелу се не може дијелити”. Добро је што је законодавац након јавне расправе одустао од таквих формулација, па је у члану 7 Закона прописао постојање јавне и приватне регистратурске и архивске грађе. Сасвим логично, регистратурска и архивска грађа цркава и вјерских заједница као правних лица потпада под категорију приватне грађе, с обзиром на то да није у државној својини.

Када су у питању цркве и вјерске заједнице, или како их законодавац назива само „вјерским заједницама”, не смије се губити из вида да је рјеч о духовним заједницама и духовним категоријама. Међутим, цркве и вјерске заједнице су свуда у свијету, па и у Црној Гори, и правна лица са својим правима и обавезама у правном промету. Тумачећи поставке и садржај чланова из *Закона* не може се закључити да ли се цркве и вјерске заједнице третирају само као „вјерске заједнице”, или као „правна лица кроз чији је рад настала архивска грађа од трајног интереса за науку и културу”, или „као вјерске заједнице и као правна лица”.

Отуда у *Нацрћу закона* није било јасно да ли се и на цркве и вјерске заједнице у Црној Гори односе чланови 11 и 12 *Нацрћа* у којима се говори о *излучивању*, тј. да су „ствараоци и имаоци дужни да, након одабирања архивске грађе, безвриједни регистратурски материјал, који је излучен униште у складу са прописом из члана 12 овог закона”, а да „поступак одабирања архивске грађе, односно излучивања и уништавања безвриједног регистратурског материјала, начин вредновања и израде пописа грађе са роковима чувања, вођење евиденције и начин и услове предаје архивске грађе прописује министарство”. Законодавац је у члану 11 *Закона* прописао и прецизирао да се тзв. излучивање и одабир архивске грађе искључиво односи на јавну архивску и регистратурску грађу.

Творци *Нацрћа закона* нијесу били прецизни ни у ставу 2 члана 14 *Нацрћа* у коме се говорило о обавези стваралаца и ималаца архивске грађе да архивску грађу у року који не може бити дужи од 30 година предају Државном архиву. Ако се то односи на државне органе и организације, онда је то требало прецизирати и нагласити, а не да се норма поставља појмовно нејасно и широко, како би у будућности могла да се тумачи како коме одговара, а на штету како архивске грађе тако и стваралаца, ималаца, културе и науке. Законодавац је након јавне расправе у ставу 1 члана 14 *Закона* конкретизовао обавезу предаје само јавне архивске грађе.

Исте нејасноће су постојале и у члановима 15 и 16 *Нацрћа закона* у којима су били предвиђени начин и услови предаје архивске грађе, као и посебни случајеви преузимања архивске грађе. Још је већа нејасноћа била у ставу 3 члана 16 *Нацрћа закона* кроз формулацију да ће „Државни архив преузети архивску грађу и уколико је то неопходно ради њене заштите и спашавања од оштећења или уништења и обезбједиће чување докумената који нијесу приспјели за излучивање. Трошкове преда-

је архивске грађе из става 3 овог члана, укључујући сређивање и израду пописа и смјештаја у Државни архив, сноси ималац”. На истим, веома нејасним појмовним основама је почивао и члан 17 *Нацрта закона*, којим се прописивало да ће „ако ствараоци, односно имаоци регистратурске и архивске грађе, не испуне прописане обавезе из члана 14 став 1 и члана 15 став 1 овог закона, Државни архив донијети рјешење о одабирању, сређивању и предаји грађе и извршити га на трошак имаоца. Против рјешења из става 1 овог члана може се изјавити жалба. Жалба не одлаже извршење рјешења”. И ова нејасноћа је, након јавне расправе, отклоњена у члану 16 *Закона о архивској дјелатности* јасним указивањем на јавну регистратурску и архивску грађу.

Посебно су интересантни облици стицања права својине над архивском грађом, који су били прописани у члану 13 *Нацрта закона* кроз формулацију да се „архивска грађа стиче *преузимањем*, куповином, размјеном, поклоном и завјештањем”. У овом случају је потпуно нејасан и прешироко постављен појам „преузимања”. Није јасно да ли је ту ријеч о редовном преузимању грађе од државних органа, организација и привредних друштава или о посебним случајевима преузимања, тј. одузимања архивске грађе од приватно-правних лица. Вриједи провјерити колико би преузимање, тј. одузимање архивске грађе као покретне имовине правних лица кореспондирало са европским стандардима и важећим *Законом о својинско-правним односима* и *Законом о државној имовини Црне Горе*. Након јавне расправе и ове нејасноће су отклоњене кроз члан 13 *Закона* и прецизирања да је ријеч о стицању права својине над архивском грађом само у складу са законом.

Чланом 19 *Нацрта закона* је било предвиђено да „ствараоци и имаоци архивске и регистратурске грађе имају права, обавезе и одговорности утврђене овим законом, у погледу коришћења, управљања и располагања архивском и регистратурском грађом”. Из текста *Нацрта закона* није било јасно која су то права стваралаца и ималаца архивске и регистратурске грађе, али су и те како постављене и прецизиране њихове обавезе и одговорности. Нијесу ваљано прописане конкретне обавезе државе Црне Горе у погледу помоћи за очување те ванредно значајне архивске грађе.

Добро је постављен став 3 члана 20 *Нацрта закона*, према коме се за коришћење архивске грађе мора имати сагласност имаоца, тј. власника архивске грађе. Након јавне расправе и тај став је избачен из закона та-

ко да је власник дерогиран и у том погледу је такво рјешење у супротности са Уставом Црне Горе, *Законом о својинско-правним односима* и међународним документима о људским правима.

Нацрт закона о архивској дјелатности је потребовао допуне, уклањање нејасноћа и прецизирање појмова, као и утврђивање права стваралаца и ималаца архивске грађе, а посебно утврђивање читавог низа обавеза државе према ствараоцима и власницима архивске грађе који не припадају јавном сектору. Нажалост, није учињено много у том погледу.

Уколико погледамо *Извјештај са јавне расправе* и осталу пратећу документацију овог законског пројекта суочићемо се са више поражавајућих чињеница. Навешћу само три. Министарству културе, спорта и медија су у предвиђеном року за јавну расправу о *Нацрту закона о архивској дјелатности* из читаве Црне Горе своје примједбе и сугестије доставило само три субјекта – Митрополија црногорско-приморска, Унија послодаваца и једно физичко лице у звању етнолога-конзерватора. Друга поражавајућа чињеница се односи на то да у финансијским средствима која су потребна за спровођење *Закона о архивској дјелатности* за 2010. и 2011. годину није предвиђен ниједан једини евро за очување огромне историјске грађе цркава и вјерских заједница, али и других приватних архива у Црној Гори. И, као треће, представници цркава и вјерских заједница приликом израде овог веома важног законског пројекта нијесу консултовани од чланова Радне групе, што је већ постала пракса у Црној Гори.

Готово идентичне примједбе могу се упутити и када је у питању доношење *Закона о библиотечкој* и *Закона о музејској дјелатности*.

Закон о библиотечкој дјелатности се у мањој мјери тиче цркава и вјерских заједница, али се ипак тиче. Нема потребе напомињати да се почеци писмености на овим просторима везују за цркву, а да су цркве и манастири заправо биле прве организоване библиотеке.

Црквене библиотеке се помињу као један од више видова специјалних библиотека. Чланом 20 *Нацрта* је предвиђено да „специјална библиотека врши библиотечку дјелатност на појединим научним или стручним подручјима. Специјална библиотека обезбјеђује подршку научно-истраживачком и стручном раду, у установама, привредним друштвима, државним и општинским органима, удружењима грађана, научним и стручним друштвима, *вјерским заједницама* и другим правним лицима”. Добра страна овог *Нацрта*, када су у питању цркве и вјерске заједнице, јесте у томе што ствара законску могућност формирања црквених библиотека.

Међутим, није добра страна овог Закона што не предвиђа обавезу државе да из Централне библиотеке и других државних библиотека изврши реституцију књига које су без икаквог правног основа након 1945. године одузете од Митрополије црногорско-приморске и Богословије Светог Петра Цетињског.

Закон о музејској дјелатности се, такође, у једном дијелу тиче и Митрополије црногорско-приморске и осталих вјерских заједница.

За разлику од *Нацрта закона о архивској дјелатности* и *Нацрта закона о библиотечкој дјелатности*, *Нацрт закона о музејској дјелатности* није предвидио црквене музеје којима оснивачи могу бити цркве и вјерске заједнице.

Веома важно покретно културно благо чува се у ризницама цркава и манастира, а творци овог закона ту чињеницу уопште не третирају. Отуда није ни предвиђена никаква државна помоћ за црквене музеје и ризнице, који се налазе у својини Митрополије црногорско-приморске и других цркава и вјерских заједница.

Није предвиђена обавеза државе да врати покретна духовна добра која су претворена у музејске експонате и тренутно се налазе у музејима. Те светиње су настале у Цркви и оне припадају Цркви, а сви остали приступи представљају покушаје легализације насиља.

Члановима 28 и 29 је предвиђена могућност израде комерцијалне копије музејских експоната, али за иконе и друге сакралне предмете није прописана заштита од профаног приказивања и продаје.

На крају, мора се констатовати да је свака државна власт дужна да активно сарађује са црквама и вјерским заједницама као власницима значајног дијела архивске грађе у Црној Гори. Начин доношења законских рјешења, као и садржај усвојених закона, јасно указују да је та сарадња изостала приликом дефинисања правног оквира заштите архивске грађе у Црној Гори. Доношење Закона о архивској дјелатности у Црној Гори је представљало идеалну прилику да се прекине са неоснованим оптужбама на рачун цркава и вјерских заједница, а првенствено Митрополије црногорско-приморске, и да се кроз стручни дијалог дође до најбољих рјешења. Са жаљењем констатујем да та прилика није искоришћена од стране државне власти. Веома брзо ће се, као и у ранијим случајевима, показати лоше стране усвојених законских рјешења и кроз неколико година ћемо се поново наћи на истим почетним позицијама.

Velibor DZOMIC

ARCHIVAL MATERIAL OF METROPOLITANATE
OF MONTENEGRO AND THE LITTORAL AND
CONTEXT OF LAW ON ARCHIVAL ACTIVITY

Summary

Churches and religious communities fall within the greatest creators and holders of archives in Montenegro. Archives of churches and religious communities are of an utmost importance not only for the history of Church in Montenegro, but for the history of the Christ's Universal Church, as well as for the culture and history of Montenegro and this part of Europe. After the post-war illegal taking away of the church archives, a considerable part of it is still found in particular State Archives in Montenegro.

In adopting three laws – on archival, librarian and museum activities, due attention was not paid to protection of archives, libraries and museum belonging to churches and religious communities.

Adoption of the Law on Archive Activities in Montenegro was an ideal opportunity to stop unsubstantiated accusations against churches and religious communities, above all the Metropolitanate of Montenegro and the Littoral, and to reach the most optimal solutions through a professional dialogue.